

Etnobotànica'97: vers la consolidació dels congressos internacionals d'etnobotànica

(Mérida, Mèxic, 12-17 d'octubre de 1997)

Joan Vallès Xirau
Laboratori de Farmàcia
Facultat de Farmàcia. Universitat de Barcelona

Del 12 al 17 d'octubre de 1997 es va fer a Mérida (Yucatán, Mèxic) el II Congrés Internacional d'Etnobotànica, amb el títol Etnobotànica'97. Aquest esdeveniment representa la continuació del I Congrés Internacional d'Etnobotànica, que, amb el nom Etnobotànica'92 es va fer a Còrdova (Andalusia, Espanya) el mes de setembre de 1992, una ressenya del qual vam oferir en aquesta mateixa revista (Vallès, 1993). El congrés de Mérida havia d'haver tingut lloc durant l'any 1996, segons l'acord de periodicitat quadriennal pres en el de Còrdova; la profunda crisi econòmica que Mèxic va sofrir el 1994 l'ha retardat -i, en algun moment, va fer témer que no es pogués dur a terme, almenys allà on s'havia decidit que fos -, però, afortunadament, un cop més s'ha pogut fer bona la frase feta «tot va bé si s'acaba bé».

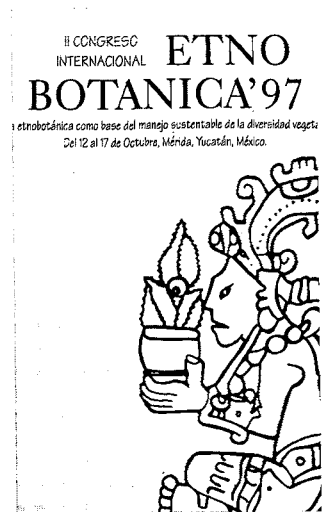
El congrés fou organitzat, amb el suport d'un comitè nacional mexicà i un d'internacional format per científics d'Amèrica i d'Europa, per diverses institucions mexicanes, dues de les quals en van dur tot el pes: la Universidad Autónoma de Yucatán (amb un equip encapçalat per José Salvador Flores Guido, president del Comitè Organitzador) i la Universidad Nacional Autónoma de México (amb un grup coordinat per la professora d'origen català Montserrat Gispert Cruells, vicepresidenta del Comitè Organitzador). Dos aspectes formals van caracteritzar l'esdeveniment: un dels logotips usats per a la identificació de tots els actes va ser el signe d'un mes del calendari maia, cosa ben lògica en un congrés celebrat al Yucatán, on la cul-

tura maia té una rellevància i una vigència que, de lluny, no imaginem; l'altre logotip va ser una representació d'Yun-kax, déu del blat de moro, com tampoc no podia ser al·trament a Mèxic on, com diuen, «sin maíz no hay país». Un altre tret, ara ja no solament formal, imposat pel lloc de celebració de la manifestació (un país -com molts altres de l'anomenat tercer món- amb una gran quantitat de recursos naturals, però en crisi econòmica que l'exposa a la colonització científica i tecnològica) -i, també, per l'actualitat del tema arreu- fou el lema general del congrés: «L'etnobotànica com a base del maneigament sostenible de la diversitat vegetal».

La part científica del congrés es va organitzar en activitats de quatre menes. 1) Simposis sobre temes diversos (etnobotànica i maneigament conservacionista de recursos, evolució i domesticació de plantes a Mesoamèrica, aportació del vell món a la riquesa biològica i cultural d'Amèrica, cultura alimentària, etnobotànica mèdica i societat, etnobotànica aplicada, conservació de recursos fitogenètics, biodiversitat i convenis internacionals, etnobotànica i epistemologia); una cinquantena de conferencians invitats van fer les seves aportacions a aquests simposis, seguides de col·loquis amb els congressistes assistents. 2) Ponències, amb dues possibilitats, comunicacions presentades oraiment pels autors o pòsters exposats durant un temps a la consideració dels assistents i amb una curta presentació oral a peu de cartell. Les ponències, en nombre superior a

300, també van ser agrupades per temes: etnobotànica de plantes medicinals, etnomicologia, domesticació, sistemes agrícoles i recursos fitogenètics, etnofarmacologia, fitoquímica i microbiologia, arqueologia i història, educació i etnobotànica, aspectes conceptuals de l'etnobotànica, botànica econòmica i recursos potencials, etnoflorística, plantes comestibles. 3) Reunions satèl·lit, en molts casos vinculades amb grups de recerca en temes específics: Grupo Etnobotànic Latinoamericano, Asociación de la Selva Baja Caducifolia de México, ENDA-Caribe-TRAMIL, conservació i maneigament de matèries primeres d'ús artesanal, etnoflora ibèrica. 4) Sortides de camp, amb visites a diversos indrets d'interès etnobotànic com jardins botànics, indústries d'aprofitament de plantes, tallers d'artesanía, mercats; es van oferir dues excursions d'una jornada completa cadascuna. Com es pot suposar, atesa la gran quantitat, molts dels actes que hem descrit es feien de manera concurrent amb altres, de tal manera que era físicament impossible -també ho hauria estat intel·lectualment- assistir a tots. En total, els 400 participants en el congrés (300 de mexicans i 100 de procedents d'una trentena d'altres països, fonamentalment d'Amèrica i Europa) van presentar un nombre pràcticament igual de treballs científics, si sumem els de totes les modalitats citades. El programa científic del congrés va ser complementat per un bon nombre d'activitats socials diverses (actes i àpats d'inauguració i clausura, espectacles de música i de dansa, exposicions d'artesanía i de llibres...); no podem evitar de citar entre aquestes una de ben particular: la recepció que el Casal Català de la península de Yucatán va oferir a la desena de participants al congrés procedents de l'àrea lingüística catalana, amb un boníssim sopar a base d'especialitats yucateques.

Tornant a la ciència, hem de dir que, en general, la qualitat de les aportacions a Etnobotànica'97 va ser força alta, tant pel que fa a les conferències i ponències com a les discussions ulteriors. Lògicament -vista la gran diversitat de temes i de zones geogràfiques concernides

Cartell del Congrés. Joan Vallès

i el gran nombre de treballs-, no tot interessava a tothom i algunes presentacions haurien d'haver estat més elaborades, en el fons o en la forma. Això, que passa en qualsevol congrés, no desmereix d'un elevat nivell que va ser la tònica general del que ara glossem. Aquesta afirmació no l'hem de restringir a l'àmbit estrictament científic, sinó que l'hem d'aplicar també als aspectes organitzatius, els quals -a part d'excepcions, probablement inevitables i també generals en aquest tipus d'actes- van fer que tota una setmana de gran activitat de molta gent funcionés sense gaires entrebancs; l'entusiasme d'un bon grupat de joves estudiants mexicans va ser decisiu en aquest sentit.

La participació en el congrés de professionals de camps molt diversos (botànics *sensu stricto*, etnobotànics, agrònoms, químics, farmacòlegs, lingüistes, historiadors, antropòlegs...) dóna fe de la interdisciplinarietat de l'etnobotànica, aquesta matèria situada a la «cruïlla entre les ciències naturals i les ciències humanes» (Barrau, 1971), per dir-ho en paraules de Jacques Barrau, un dels cappers de l'etnobotànica, recentment traspasat i a qui el congrés va recordar, en la sessió inaugural, no pas amb el corrent i protocol·lari minut de silenci, sinó amb un aplaudiment que volia reviar els seus entusiasmes i vitalis-

me. El nombre elevat de participants, d'altra banda, és reflex del moment pletòric de la recerca en etnobotànica en l'actualitat; un bon nombre de grups en regions molt diverses del món hi treballen amb enfocaments variats, però tots vinculats a la idea d'esbrinar les relacions entre l'espècie humana i el món vegetal que l'envolta, que transforma i del qual depèn.

Etnobotànica'97 va ser un fòrum d'un enriquidor intercanvi de dades científiques i de punts de vista entre investigadors amb formacions acadèmiques —ja ho hem dit— molt diverses. Com que hi ha relativament poques revistes de difusió internacional que publiquin treballs d'etnobotànica, és particularment interessant l'aparició —tardana, però ben vinguda— dels primers volums de les actes d'Etnobotànica'92, que contribueixen també al boscanvi de dades i idees i la presentació dels quals es va poder fer en la sessió de clausura del congrés. Es tracta d'un número de les *Monografías del Jardín Botánico de Córdoba*, que recull algunes de les conferències invitades (Hernández-Bermejo [et al.], 1997a), i d'un tom, també publicat pel Jardí Botànic de Còrdova, en aquest cas en forma de llibre, que aplega algunes de les comunicacions (Hernández-Bermejo [et al.], 1997b); és prevista encara l'edició d'un segon tom de ponències i d'un altre de comunicacions.

El primer congrés, el de Còrdova, al qual hem al·ludit repetidament, va arribar en un moment en què l'etnobotànica catalana i la ibèrica en general— caminava de poc temps ençà i ho feia a un ritme lent, de desvetllament (Blanché, 1993; Blanché, Vallès, 1994). Els cinc anys que des de llavors s'han escolat han fet que aquest segon congrés, el de Mérida, agafés els etnobotànics ibèrics en un moment de producció no pas òptim i hi ha moltes dificultats per aconseguir subvencions per a una matèria encara un xic incompresa per les autoritats políticocientífiques nostrades — però sí prou bo, en un estadi ja de certa maduresa. S'han dut i s'estan duent a terme força treballs (Morales, 1992; Blanco, Morales, 1994; Vallès, Bonet, 1996). S'ha

constituït un grup ibèric d'etnobotànica en el qual, almenys, participen membres d'institucions de Lisboa, Madrid, Jaca, València, Barcelona, Múrcia, Còrdova, Granada, Màlaga i Jaén; una de les primeres tasques d'aquest grup ha estat preparar un catàleg de l'etnoflora ibèrica, que ja és en estat avançat d'elaboració i significarà un punt de partida per a futures recerques en aquest camp en la península Ibèrica, les Illes Balears i els Pirineus. En la reunió satèl·lit d'etnoflora ibèrica del II Congrés Internacional d'Etnobotànica els —pocs, tot s'ha de dir, però cal tenir en compte que érem a 10.000 km de la península— assistents vam poder debatre les línies de futur del grup i de l'etnobotànica ibèrica. A part d'això, una desena de conferències o ponències tenien alguna relació amb l'etnobotànica del territori esmentat; citarem com a exemple les dues amb participació d'investigadors de Catalunya: una sobre els horts familiars com a zones per al conreu de plantes medicinals als Pailars i el Montseny i una altra —en col·laboració amb investigadors de Jaca— sobre etnobotànica de les plantes tòxiques del Pirineu.

Etnobotànica'97 ha estat un pas endavant molt important després d'Etnobotànica'92. Ha representat l'existència d'aquesta sèrie de congressos internacionals (car quan tot just se n'havia celebrat el primer encara no existia cap sèrie, sinó un sol congrés amb esperança de continuïtat, la qual ara s'ha vist confirmada). Tal com es va aprovar a la sessió de clausura, el proper serà Etnobotànica'2000, que, ho esperem, significarà la consolidació definitiva. Se celebrarà el 2000 (doncs, al cap de tres anys de l'anterior) per tal de recuperar l'any de demora i el ritme d'un congrés cada quatre anys. Tindrà lloc a Nàpols (Campània, Itàlia) d'acord amb la decisió d'alternar els continents americà i europeu. No són pas gaires els fòrums científics en els quals tinguin cabuda els treballs dels investigadors d'algun aspecte de l'ús de les plantes, especialment a les nostres latituds; és per això que els congressos internacionals d'etnobotànica signifiquen molt per als intercanvis —i, doncs, el progrés— d'a-

questa línia de recerca. A part d'aquests, podem esmentar els Col·loquis Europeus d'Etnofarmacologia — d'una banda més amplis i de l'altra més restringits que els d'etnobotànica. El 1998 s'ha presentat encara una altra oportunitat: el IX Col·loqui d'OPTIMA (Organization for the PhytoTaxonomic Investigation of the Mediterranean Area), que s'ha fet a París el mes de maig, i que ha dedicat un dels seus simposis —i, per tant, ha donat possibilitat de presentar pòsters sobre la qüestió— als usos de les plantes mediterrànies. Tot amb tot, els congressos de la sèrie del que acabem de glossar seran, amb tota probabilitat, el referent principal dels etnobotànics. Voldríem, havent tornat d'Etnobotànica'2000 d'aquí a tres anys, poder assegurar que els congressos internacionals d'etnobotànica són una realitat assentada i que, d'altra banda, la recerca en aquest tema a casa nostra no ha abandonat la línia ascendent que ara sembla que té.

Bibliografia

- BARRAU, J. «L'ethnobotanique au carrefour des sciences naturelles et des sciences humaines». *Bulletin de la Société Botanique de France* [París] (1971), núm. 118, pàg. 237-248.
- BLANCHÉ, C. «Etnobotànica, a debat». *Revista d'Etnologia de Catalunya* [Barcelona] (1993), núm. 2, pàg. 158-160.
- BLANCHÉ, C. & VALLÈS, J., ed. «Seminari d'Etnobotànica». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* [Barcelona] (1994), núm. 8, pàg. 1-52.
- BLANCO, E. & MORALES, R. «Etnobotànica». *Revista de Dialectologia y Tradiciones Populares* [Madrid] (1994), núm. 49(2), pàg. 205-222.
- HERNÁNDEZ-BERMEJO, J.F., CLEMENTE, M. & UBERA, J.L., ed. «Etnobotànica'92. Ponències I». *Monografías del Jardín Botánico de Córdoba* [Còrdova] (1997a), núm. 5, pàg. 1-177.
- HERNÁNDEZ-BERMEJO, J.F., CLEMENTE, M., PUJADAS, A., GARRIDO, A., PLEGÓ, F. & UBERA, J.L., ed. *Etnobotànica'92. Actas I*. Còrdova: Jardín Botánico de Córdoba, Ayuntamiento de Córdoba & Universidad de Córdoba, 1997b.
- MORALES, R. «Etnobotànica, disciplina botànica o etnològica. Estado

de conocimiento en España». *Arbor* [Madrid] (1992), núm. 141(556), pàg. 105-113.

VALLÈS, J. «Etnobotànica-92, més que un congrés internacional». *Revista d'Etnologia de Catalunya* [Barcelona] (1993), núm. 3, pàg. 168-170.

VALLÈS, J. & BONET, M.À. «Panoràmica de la recerca etnobotànica a la Península Ibèrica, les Illes Balears i els Pirineus». A: Viñas, M., ed. *La recerca a la Facultat de Farmàcia de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1996, pàg. 241-250.